

ROSONCZY ILDIKÓ (SZERK.)

„VEREKEDNI UTOLSÓ EMBERIG”

A turai lovasütközet, 1849. július 20.

(*Magyar Napló, Budapest, 2009. 261 o.*)

Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc 160. évfordulója alkalmából jelent meg a Turán 2008. július 21-én tartott történészkonferencián elhangzott előadásokból szerkesztett tanulmánykötet, mely a szabadságharc 1849. évi nyári hadjáratának egyik kevésbé ismert epizódjával, a magyar tiszai hadsereg és a cári intervenciós főszereg lovasságának turai összecsapásával foglalkozik.

Az ütközet, bár az orosz túlerő miatt vereséggel végződött, mégis bizonyította, hogy az újonnan felállított, zömmel újoncokból álló magyar huszáralakulatok képesek méltó ellenfeleivé válni a kiképzett, több éve szolgáló orosz reguláris lovasságnak.

A kötet két nagyobb részre oszlik: az elsőben a témával foglalkozó hadtörténészek szak tanulmányait, a másodikban pedig az ütközethez kapcsolódó helytörténeti érdekességeket tartalmazó írásokat olvashatjuk.

A kötet első, egyben leghosszabb tanulmánya *Hermann Róbert* írása, amely a fővezéri kérdéssel, valamint ezzel összefüggésben a tiszai hadsereg létrejöttével és annak kb. egyhónapos tevékenységével foglalkozik. A szerző részletesen elemzi, hogy Görgei Artúr tábornok leváltása után hogyan került sor Mészáros Lázár altábornagy fővezéri kinevezésére, és azt, hogy neki (illetve elmaradhatatlan társának, Henryk Dembiński altábornagynak) milyen elképzelései voltak a követendő hadműveletekről. Ezekből azonban vajmi kevés valósult meg, mivel a létrehozott tiszai hadsereg élére közvetlenül kinevezett Perczel Mór vezérőrnagynak megvoltak a saját tervei, és ezért általában (gyakran Kossuth támogatásával) a saját feje után ment. Így a tiszai hadsereg július folyamán, a turai ütközetet leszámítva, csak a Duna–Tisza közén végrehajtott fel-alá menetelésekkel tüntette ki magát. A szerző végül bemutatja, hogy a hadműveleti vezetésben beállott zavar hogyan vezetett a gyengekező Mészáros és az önféjű Perczel közötti szakításhoz, majd mindkettejük leváltásához, és a lehető legrosszabb megoldáshoz, Dembiński fővezéri kinevezéséhez.

Hajagos József tanulmánya az orosz beavatkozás utáni katonai helyzet elemzésével foglalkozik. Bemutatja, hogy a magyar politikai és katonai vezetés mennyit érzékelt a tervezett orosz invázióból, és hogyan próbált felkészülni rá. Részletesen elemzi 1849 júniusának–júliusának katonai eseményeit az 1849. július 15–17-i váci csatáig, és azt, hogyan változtak ebben az időszakban a magyar hadműveleti elképzelések. Rámutat arra, hogy bár az orosz főszereg ebben az időszakban fizikailag kevés kárt okozott a magyar csapatoknak, de a fővároshoz egyre közelebb nyomulva óriási nyomást gyakorolt elsősorban a magyar politikai vezetésre. Ez egyre kapkodóbb intézkedésekhez, majd a Görgei és Kossuth közötti végzetes meghasonláshoz vezetett.

A kötet harmadik tanulmánya magával az 1849. július 20-án lezajlott turai lovassági ütközetrel foglalkozik. *Csikány Tamás* bevezetesként bemutatja a korabeli lovasság harcát, majd a harctér korabeli földrajzi viszonyait. Elemzi az általános katonai helyzetet, a szemben álló felek létszámviszonyait és a csapatok felvonulását a harctérre. Ezt követi az ütközet részletes bemutatása: megállapítja, hogy a zömmel puskaport még nem szolgált újoncokból álló huszárszázadok nem csak helytálltak a megegyező létszámú orosz lovassággal szemben, hanem az orosz jobbszárnyat keményen meg is szorongatták, és az összecsapást csak a beérkező orosz gyalogdandár döntötte el. Az elemzést a veszteségek és az eredmények összefoglalása zárja.

A következő tanulmányt a kötet összeállítója, *Rosonczy Ildikó* jegyzi. Ebben a jelenleg rendelkezésre álló források alapján az orosz fél cselekedeteit mutatja be a váci csatától a turai ütközetig. Megmutatja az orosz főhadiszállás lépéseit és hangulatát a Görgei vezette magyar főszereg sikeres visszavonulása után, valamint azt, hogy hogyan érzékelték az oroszok a tiszai hadsereg felbukkanását a haderejük oldalában. Ezután az orosz résztvevők visszaemlékezéseivel színesítve ismerteti azokat az intézkedéseket, amelyek a turai ütközethez vezettek, majd

bemutatja az ütközetet, és annak hatását az orosz oldalon. Megtudjuk, hogy az orosz főhadiszálláson az ütközet lefolyása alapján a valódi háromszorosára becsülték a bevetett magyar lovasság számát, és régi, harcedzett huszárokról beszéltek, ami az újonc huszárok jó teljesítményének elismerése. Végül megállapítja, hogy az adott erőviszonyok alapján a tiszai hadsereg ennél sokkal többet nem érhetett volna el az orosz túlerővel szemben.

Az ötödik tanulmány a lengyel légio lovasságának szerepét ismerteti a turai ütközetben. *Kovács István* a bevezetőben bemutatja a magyarországi lengyel légio keletkezésének és megszervezésének történetét, majd a harcokban való részvételét, egészen a turai ütközetig. Ezután főleg lengyel visszaemlékezők alapján ismerteti az ütközetben való lengyel részvételt. Megállapítja: bár a lengyel lovasság zöme is újoncokból állt, alapvetően jól helytállt az összecsapásban, és az ütközet végén ők fedezték a magyar lovashadosztály visszavonulását.

Az első részt záró tanulmány *Dessewffy Arisztid* vezérőrnagy, a tiszai hadsereg lovassági parancsnoka pályafutásáról ad képet. *Pelyach István* ismerteti a turai ütközetben kimagasló teljesítményéért a Magyar Katonai Érdemrend második osztályát megkapott huszártiszt életét gyermekéveitől egészen aradi kivégzéséig. Megállapítja, hogy a családfáján számos kiváló katonával büszkélkedő *Dessewffy Arisztid* iskolai elvégzése után tudatosan választotta a katonai pályát. 1848-ban az elsők között jelentkezett az újonnan szerveződő nemzetőrségbe, majd a honvédségbe. Bár első sorban lovassági parancsnoknak volt kiváló, minden poszton megállta a helyét, és becsületes emberként szinte mindenki elismerését kivívta. A szabadságharc leverése után nyugodt lelkiismerettel, bátran nézett szembe a kivégzésére kirendelt katonák sortüzével.

A kötet második, kisebb része az irodalmi, helyi és katonai hagyományokkal foglalkozik.

Heltai Bálint az ütközet kapcsán *Jókai Mór*: „A mi lengyelünk” című regényét és *Jókai kései* írói korszakát elemzi. Ezt követi *Tóth Kálmán*, a XIX. század második felében alkotó költő „Pálinkás kun őrnagy” című verse, majd *Hertelendy Kitti* és *Suba Attila* írása, mely a vers címzettjének, Pálinkás Samu honvéd őrnagy és a költő *Tóth Kálmán* pályafutását foglalja össze. *Boda Zsuzsanna* tanulmánya a Turához köthető honvédek pályafutását, valamint a turai ütközet helyi forrásait mutatja be, felsó-

rolva a környéken eltemetett hősi halottakat, *Basa László* a környék ütközetéhez kapcsolódó emlékhelyeit veszi számba. A második rész *Magyar Sándornak*, a korabeli toborzásról szóló gondolataival zárul.

A kötetet az ütközet legfontosabb dokumentumait tartalmazó, *Hermann Róbert* által nagy gonddal összeállított okmánytár, részletes bibliográfia, rövidítésjegyzék, illetve korabeli grafikákat, térképeket, katonai egyenruhákat és a helyi hagyományörzést bemutató fényképek zárják.

A kötetben, mint minden munkában, előfordulnak kisebb hibák, elírások is. Kérdéses, hogy a jelzeteknél a „Henryk Dembiński” rövidítés melyik munkát takarja (11. o.). A Perczel 1849. június 7-i leváltását okozó egyik levél nem május 26-án, hanem 29-én kelt, és nem veszett el, hanem megtalálható a Hadtörténelmi Levéltárban „HL 1848–49. 30/363a” jelzet alatt (17. o.). A „feldunai hadtestparancsnokság” helyesen „hadsereg-parancsnokság” (24. o.). A „HL Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék iratai 113/7. csomó” jelzet helyesen 113/7. doboz (35. o.). A július 2-i és 11-i komáromi, illetve a július 15–17-i váci összecsapások nem ütközetek, hanem csaták voltak (87–88., és 90. o.). A „kétszer-búza” valószínűleg a „kétszerest”, vagyis a búza és a rozs 1:2 arányban való vetését fedi (94. o.). A turai ütközetben részt vett magyar lovashadosztály két, a 18. (Attila) huszárezredhez tartozó lovasszázaddal és 14 löveggel rendelkezett, nem hárommal, illetve 12-vel (97–98. o.). Kérdéses, hogy a lovashadosztály parancsnokának neve helyesen „Władisław Tchórzniczki” (97. o.), vagy „Władysław Tchorznicki” (123. o.). Az ágyúfedezeten lévő 16. (Károlyi) huszárezredi századokat a 14. (Lehel) huszárezredi századok aligha válthatták, mivel azok közül egy sem szerepel a hadrendben (104. o.), valószínűleg a 18. (Attila) huszárezredi századokról van szó (175. o.). A veszteségeknél kérdéses, hogy a magyar fél csak egy lőszerkocsit veszített (109. o.), vagy egy löveget (119. o.). Ha *Fjodor Petrovics Tolsztoj* 1833-ban valóban meghalt, hogyan készíthette el az 1849-es orosz hadjárati érmet (114. o.)? Az 1848. december 11-i ütközetet inkább budaméinek, mint kassainak nevezik (123. o.), az orosz főerők betörése pedig 1849. június 17–18-án és nem 19–21-én történt (127. o.). *Poniński* őrnagy nem I., hanem II. *Viktor Emánuel* szárnysegéde volt (131. o.). Az 1848. december 28-i

szikszói ütközet inkább magyar vereségnek számít (141. o.), Ramberg altábornagy pedig nem a cs. kir. IV. (tartalék), hanem a cs. kir. III. hadtest parancsnoka volt (152. o.). Friebeisz Károly 1849 júniusától már hadnagyként szolgált (173. o.). Püspöky Grácián aligha jó példa a néhány napos újoncból hőssé váló katonára, mivel legalább 8 évet töltött a cs. kir. 5. huszárezredben, és 1848 őszétől szolgált a 47. honvédszászlóaljban (188. o.). A hodrus-bányai ütközet pedig nem 1849. január 20-án, hanem 22-én volt (189. o.).

A Függelékben lévő hadrendeknél is előfordulnak pontatlanságok. A tiszai hadsereg összlétszáma helyesen 26 zászlóalj, 149 gyalogszázad, 21 és fél lovasszázad, és 26 438 ember (204. o.). A Kazinczy-hadosztály tüzérsége helyesen 219 lóval rendelkezett, maga a

hadosztály pedig 719 lóval (207. o.). A Knezić-különítmény helyesen 4 lovasszázaddal rendelkezett, és 1726 főből, valamint 725 lóból állt (208–209. o.). A magyar haderő összlétszáma helyesen 34 és fél zászlóalj, 201 gyalogszázad, 29 lovasszázad, 36 178 ember és 3 936 ló (211. o.). Végül Pikéty Ágoston nem ezredes, hanem vezérőrnagy volt (214. o.).

Mindezek ellenére a recenzens csak ajánlani tudja e kötetet, amely az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc 1849. nyári hadjárata egyik kevésbé ismert hadszínterének eseményeit és szereplőit mutatja be eddig nem ismert részletességgel, illetve mert a szakma legjobbjai és a helyi közösség példás együttműködéséből született.

Kemény Krisztián

SALLAY GERGELY PÁL

SEREGSZEMLE FÉMBEN, ZOMÁNCBAN.

A Magyar Királyi Honvédség és a leventemozgalmak jelvényei 1938–1945

(Monarchia Kiadó, Budapest, 2009. 264 o.)

Hogy mi mindenből ismerhető meg egy szervezet, intézmény története, csak akkor derül ki igazán, ha találkozunk olyan kiadványokkal, amelyek a megszokottól eltérően foglalkoznak az adott szervezet, intézmény történetével. Talán fureszán hathat, ha azt állítom, hogy pl. a volt magyar királyi Honvédség története részben megismerhető ezen az „intézményben” rendszeresített jelvények történetéből, és érvényes ez a megállapítás az 1921 és 1945 között létezett leventemozgalmakra is. Hogy miért merem megfogalmazni ezt az állítást? Mert nemcsak kézbevettem, de el is olvastam Sallay Gergely Pál, a Hadtörténeti Múzeum, életkorát tekintve még fiatal, de felkészültségét, teljesítményét nézve már „öregnek” is nevezhető muzeológusának a közelmúltban megjelent, rendkívül szép kivitelű, teljességre törekvő kötetét.

A magyar „kitüntetés kutatók” fiatal generációjának talán legfelkészültebb, legalaposabb és az ismeretek megszerzéséért a legtöbbet tenni akaró tagja olyan kötettel jelentkezett a szakma és a nagy nyilvánosság előtt, amely követendő példát adhat a hasonló témában

könyvet közreadni szándékozó kutatók számára. Természetesen nem kizárt, hogy a témakörben a következő kötet is épp Sallay Gergely Pál alkotása lesz, hiszen jó lenne, ha elkészülne az 1922 és 1938 közötti időszak „jelvénykönyve” is. (Ha a szerző az 1919 és 1922 között Nemzeti Hadsereg néven ismert magyar haderő jelvényeit is göröcső alá veszi, azzal csak nyerhetünk mi, érdeklődők.)

A volt magyar királyi Honvédség jelvény-rendszerére, ha kevésbé látványos is, illetve ismeretes a nagyközönség előtt, mint pl. a korszak kitüntetései, mégis hasznos információkkal szolgálhat az 1922 és 1938 közötti időszakra.

Ha belegondolunk, Sallay Gergely Pál kutatási témájául (ha nem tévedek PhD-disszertációja is ehhez kapcsolódott) olyan területet választott, amelyik kissé elhanyagolt – de nem hiszem, hogy tévednék, ha azt mondom, alig kutatott – a numizmaták körében. Mert mennyivel érdekesebb mondjuk a két világháború közötti időszak kitüntetéseiről albumot összeállítani, mint a különböző kisebb, kevésbé látványos jelvények után kutakodni. Ugyan-